

• ilmi dergi
diyanet

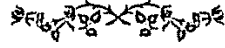
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Cilt: 47 • Sayı: 2 • Nisan - Mayıs - Haziran 2011

FARKLI BİR AÇIDAN İNSAN HAKLARI

Ali TOKSARI*

Özet:

İslam inanç sistemine göre insan, varlıkların en üstünü ve en şerefli olarak yaratılmıştır. İnsanların sorumlulukları yanında temel, tabii, vazgeçilemez ve devredilemez hakları da vardır. Bu haklardan önemli bir kısmı ülkelerin pozitif hukukları (yürürlükteki hukukları) ile evrensel hukuk tarafından koruma altına alınmıştır. İslami literatürde yer alan kul haklarının kapsamı (hukuku'l-ibad) ise daha geniştir. Kul hakları kapsamına pozitif ve evrensel hukuk tarafından benimsenmiş temel haklara ilaveten ahlaki ve dinî değerler tarafından koruma altına alınan ve insanların maddi ve manevi varlıkları ile alakalı çok önemli hususlar da girmektedir. Daha açık bir ifadeyle kul hakkı dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yapılmaksızın kişilerin insan olmalarından kaynaklanan maddi varlıkları (beden ve mal varlığı) ile şahsiyetleri ve manevi değerleriyle alakalı her çeşit hakları kapsar. O bakımdan kişilerin hukuk tarafından koruma altına alınan canları, malları, onur ve haysiyetlerine yönelik eylemler kul hakkı ihlaline girdiği gibi; gıybet, suizan, tecessüs vb. olumsuz davranışlar da kul hakkı kapsamına girmektedir. Ayrıca İslam âlimlerince çocukların ebeveynlerine, ebeveynlerin çocuklarına, yakın akrabalar ve komşuların birbirlerine dinî ve ahlaki yönden yerine getirmeleri gereken görevlerini yerine getirmemeleri de kul hakkı ihlali olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maddi Haklar, Bedeni Haklar, Mülk Edinme Hakkı, Manevi Haklar, Gıybet, İftira, Suizan.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Human Rights from a Different Point of View

Abstract:

According to the Islamic belief system, the human being (man) is created as the most superior and honourable of all creatures. Besides his responsibilities human beings have basic, natural, indispensable and untransferable rights. An important portion of these rights has been taken under protection by the current positive laws of countries and by the universal law. However the rights of human beings (huqûqu al-ibâd) which take place in Islamic literature have a wider scope. In this respect, in addition to basic rights accepted by positive and universal laws there are important issues such as material and spiritual assets of human beings protected by ethical and religious values. To put it more clearly, “the rights of human beings” encompass all kinds of material and spiritual rights in relation to material assets (body and wealth), personality and spiritual values which stem from the fact of “being a human” regardless of any consideration of language, race, gender, political thought and philosophical belief. Therefore, actions against the lives, property, honour and dignity of human beings which are protected by law are considered an infringement of “the rights of the human being”. Similarly backbiting, baseless accusations, prying curiosity, slander etc. are considered infringements. Furthermore, neglect of mutual ethical and religious duties between parents and children, close relatives and neighbours are also considered infringements of the rights of human beings.

Key Words: Material rights, Physical rights, Rights of acquiring assets, Spiritual rights, Backbiting, Slander, Prying curiosity, Baseless accusations.

Giriş

İnsanoğlu, Yüce Allah tarafından varlıkların en şerefli ve en üstünü olarak yaratılmıştır. Allah'ın halifesi olarak yaratılan insanın sorumlulukları yanında sahip olduğu temel hakları da vardır. İnsan, bu haklardan bir kısmına doğumla birlikte hatta bazısına ana rahmine düştüğü anda sahip olur, bir kısmını ise sonradan kazanır. Vehbi ve kesbi olan bu hakların tamamına insan hakları denir. İnsan haklarının öznesi insandır. İnsan beden ve ruh olmak üzere iki ana unsurdan meydana gelmiştir. Beden var olup ruh olmadığı zaman insanın varlığını devam ettirmesi mümkün olmadığı gibi bedensiz ruha da insan denemez. Şu halde insan denilen bu önemli yaratığın varlığını devam ettirebilmesi ve kendisinden beklenen önemli görevleri yerine getirebilmesi için beden ve ruhun temel ihtiyaçlarının giderilmesi gerekir. O bakımdan temel, tabii, vazgeçilemez, devredilemez hakların bir kısmı insanların maddi varlıkları yani bedenleri diğer önemli bir kısmı ise manevi yönleri ile alakalıdır. Bu hakların bir kısmı hukuk tarafından koruma altına alınmış olabilir. Hukuki açıdan hak denildiğinde

hukuk tarafından korunmuş olan menfaatler anlaşılır. Bizim burada kastettiğimiz insan hakkı kapsamına sadece pozitif ve evrensel hukuk tarafından korunan haklar değil, ahlaki ve dinî değerler açısından korunan çok önemli haklar da girmektedir. Buna İslami ilimler literatüründe kul hakları (hukuku'l-ibad) denmektedir. İslam ahlakçıları insanların yerine getirmekle yükümlü oldukları görevleri hukukullah (Allah hakları) ve hukuku'l-ibad (kul hakları) olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Hukukullahı, et-tazimü liemrillah yani Allah'ın emirlerini her şeyin üstünde kabul ederek yüce, üstün ve ulu görmektir. Bir başka ifadeyle Kur'an-ı Kerim ve Sünnette öngörülen ilahi emirleri yerine getirip yasaklardan uzak durmak; Allah'ın koyduğu kurallara boyun eğmek, O'nun iradesine teslim olmaktır. Kul haklarının özü ise eşşefeketü ala halkıllah yani başta insanlar olmak üzere Allah'ın yarattıklarına şefkat göstermek; özellikle insanları maddi ve/veya manevi yönden zarar verecek, onları incitecek, üzecek, tahkir ve tezyif edecek davranışlardan uzak durmaktır. Günümüzde demokrasiyle idare edilen ülkelerde milli ve evrensel hukukun koruma altına aldığı temel insan hakları da dahil ahlaki ve dinî değerler yönünden dikkate alınan hakların tamamına birden İslami ilimler literatüründe kul hakları (hakku'l-ibad) tabiri kullanılmaktadır. Kul hakkı; dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yapılmaksızın her bir kişinin insan olmasından kaynaklanan maddi varlığı (beden ve mal) ile kişiliği ve manevi değerleriyle (kalp ve ruhu ile) ilgili her çeşit hakları kapsar. Biz bu makalemizde hukuk tarafından koruma altına alınan temel hakların yanında Kur'an-ı Kerim ve Sünnet tarafından kabul edilen insanların başka haklarının da var olduğu konusunu ele alacağız. Bir başka ifadeyle bu makalede çağımızda pozitif ve evrensel hukukun konusu olan temel haklardan ziyade İslami literatürde kul hakları olarak ifade edilen haklar üzerinde duracağız.

Bu anlayışa göre vücut bütünlüğü, mülk edinme, özel hayatın gizliliği, haberleşme, konut edinme gibi anayasada yer alan temel haklar hak kapsamına girdiği gibi kişinin şerefi, onuru, haysiyeti, manevi ve ahlaki değerleri ile ilgili hususlar da insan hakkı/kul hakkı kapsamı içinde değerlendirilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bunlardan bir kısmı hukuk tarafından koruma altına alınmasına karşılık çok önemli bir bölümü kişilerin ahlak anlayışları ve vicdanlarına bırakılmıştır. Bu durum bize kul hakkının kapsamının hukuki anlamdaki insan hakları kapsamından daha geniş olduğunu gösterir. Bu çerçevede düşünüldüğünde hukuk tarafından koruma altına alınsın veya alınmasın bireylerin maddi ve manevi varlıklarına yapılan her türlü hukuk, ahlak, örf ve dine aykırı müdahale kul haklarını ihlal sayılır. Ayrıca İslam'da bazı kul hakkı ihlalleri de yerine getirilmesi gereken görevlerin ifa edilmemesi şeklinde ortaya çıkar. Mesela İslami açıdan kişilerin, annelerine, babalarına, çocuklarına, kardeşlerine, ya-

kın ve uzak akrabalarına, komşularına, ülkelerine karşı yerine getirmeleri gereken bir takım görevleri vardır. Bu bakımdan kişiler bu saydıklarımıza karşı görevlerini yerine getirmezlerse kul hakkını ihlal etmiş sayılırlar. Daha açık ifadeyle belirtmek gerekirse kul haklarının ihlali çoğu zaman insanları fiil, söz, yazı, resim ve benzeri yollarla incitme ve rencide etme şeklinde bazen de yerine getirilmesi gereken görevlerin getirilmemesi şeklinde tezahür eder.

Kul hakkı kavramını daha iyi anlayabilmek için nelerin kul hakkına girdiğini örnekleriyle açıklamada yarar vardır. Buna göre her şeyden önce kamuya verilen her türlü zarar kul hakkı kapsamına girer. Örneğin, kamuya iş yapan müteahhitlerin yaptığı inşaatlarda malzemedan yani demirden, çimentodan, kumdan çalmaları diğer bir ifade ile işleri şartnameye uygun yapmamaları kul hakkı ihlali sayılır. Kamuda çalışan işçi ve memur görevini tam ve düzgün yapmıyorsa kul hakkını ihlal etmiş demektir. Derse giren öğretim elemanı veya öğretmen dersi boşa geçiriyorsa veya öğrencilerine hak ettiği notu vermiyorsa kul hakkını ihlal etmiş demektir. Bir yönetici emri altında çalışanlara adil ve eşit davranmıyorsa kul haklarına riayet etmiyor demektir. Kamu için verdiğimiz örnekleri hayatın her alanı için de verebiliriz. Mesela çalıştırdığı işçinin ücretini tam ve zamanında, hadisteki ifade ile alınının teri kurumadan vermiyorsa, fabrika sahibi gerekli tedbirleri almayarak havayı, suyu kirletiyor ve dolayısıyla bitkilere ve hayvanlara zarar veriyorsa, daha doğru bir ifade ile çevreyi kirletiyorsa kul hakkını ihlal etmiş demektir. Her ne sebeple olursa olsun ormanları yakanlar, doğayı zehirleyenler, egzozla, fabrika bacasıyla çevreye zehir saçanlar, ozon tabakasını delenler, karaborsacılık yapanlar, sahte para basanlar, vergi kaçırıcılar, zekatlarını vermeyenler, kaçakçılık yapanlar, rüşvet alıp verenler kul hakkını ihlal etmişlerdir. Yine aynı şekilde gürültü yaparak, radyo ve televizyonun sesini çok açarak, balkonda halı, kilim vb. şeyler çırparak komşuları rahatsız etmek kul hakkı ihlalidir. Kişilerin onurlarına, şereflerine, namuslarına sözle, yazıyla, resim ve benzeri şeylerle saldırmak; kişiliklerini rencide etmek suretiyle aşağılamak da kul haklarına saldırdır. Trafik işaretlerine dikkat etmeyerek sürücü veya yayalara zarar vermek, geçiş üstünlüğü olan araçlara yol vermemek, velhasıl her türlü trafik kurallarını ihlal ederek, başkalarının canları ve mallarına zarar vermek veya tehlike oluşturmak yahut ta başkalarının psikolojilerini bozmak ta bir tür insan hakkı ihlalidir.

Bugünkü dünyamızda terör, savaş, fakirlik, geri kalmışlık gibi sebepler ile belki yüz milyonlarca insan ya ölmekte ya da imkansızlıklar sebebi ile yeterli derecede beslenememekte, uygun mekanlarda barınamamakta, gerekli sağlık ve eğitim imkanlarını alamamaktadır. Geri kalmış ülkelerin kaynaklarını sömürenler, kaynakların adil bir şekilde dağılımını engelleyenler ve dolayısı ile insanların haksız yere ölme-

lerine veya çok kötü şartlarda yaşamalarına sebep olanlar da bu anlamda insan haklarını ihlal etmişlerdir.

Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Özet olarak ifade etmek gerekirse dilleri, ırkları, dinleri, cinsiyetleri ve felsefi inançları ne olursa olsun insanların yaratılıştaki sahip oldukları veya sonradan kazandıkları başta yaşama, vücut bütünlüğü, mülk edinme, sağlık, eğitim, inanç, düşünce, şeref, haysiyet, onur ve özel hayatın gizliliği gibi alanlarda olmak üzere insanların sahip oldukları haklar insan hakları (kul hakkı) ve dolayısıyla bu haklara yapılan her çeşit fiili, yazılı, sözlü ve benzeri yollardan yapılan saldırı da insan hakkı ihlalidir.

Bilindiği üzere malın korunması, canın korunması, dinin korunması, aklın korunması ve neslin korunması İslam alimleri tarafından zarurat-ı diniyyeden sayılmıştır. Bizim kul hakları çerçevesinde bu makalede ele aldığımız konular İslam alimlerince zarurat-ı diniyyeden sayılan canın korunması ve malın korunması çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir.

Haklar ve dolayısıyla kul hakları maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır.

1. Maddi Haklar

Maddi haklar, bireylerin doğuştan ve/veya sonradan sahip oldukları maddi şeyler üzerindeki haklarıdır. Bu yüzden kişilerin maddi varlıklarına hukuka aykırı herhangi fiili bir saldırı olduğunda ortaya çıkan zararın maddi olarak tazmin ettirilmesi mümkündür. Maddi hakları da kendi içinde malvarlığı ve bedensel haklar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

a. Bedensel Haklar

Hiç şüphesiz en önemli bedensel hak yaşama hakkıdır. İslam, yaşama hakkını insanın temel, devredilemeyen ve vazgeçilemeyen en önemli hakkı kabul etmiştir. O bakımdan ırkı, dili, dini, cinsiyeti ne olursa olsun hukuk dışı yollarla bir kişiyi kasten öldürmek büyük suç sayılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de haksız yere bir kişiyi öldürmenin bütün insanları öldürmekle aynı olduğu ifade edilmiştir.¹ Bir başka ayette Yüce Allah "Kim bir mümini kasten öldürürse cezası içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiştir, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."² buyurarak, kasten adam öldüren kimsenin öbür dünyada ebedi cehennemde kalacağını, gazabına ve lanetine uğrayacağını açıkça belirtmiştir. Kur'an-ı Kerim'de

1 Bk. Maide, 5/32.

2 Nisa, 4/93.

kasten adam öldürenin dünyadaki cezasının kısas olduğu açıklanmıştır.³ İslam'da bir kişinin hayatına son vermek yani onu öldürmek büyük günahlardan sayılmıştır. Ahi-retteki cezası yanında adam öldürme suçunu işleyene ölüm cezası (kisas) da verilecektir. Hiç şüphesiz kısası uygulayacak olan makam devletin yetkili organlarıdır. Bir başka ifade ile devletin dışında mağdurun yakınları da dahil hiçbir kişi veya makam kısası uygulama yetkisine sahip değildir. Hz. Peygamber'den adam öldürmenin haram olduğu ile alakalı bir çok hadis nakledilmiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

Hz. Peygamber Veda haccında “Bugün, bu ay ve bu belde nasıl kutsal ve masum ise canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öyle masumdur.” buyurmuştur.⁴

Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber helak edici yedi şeyden sakınınız buyurdu. Orada bulunanlar “Ey Allah'ın Resülü bu yedi şey nedir diye sordular”. Hz. Peygamber “Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir canı öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, harp meydanında savaştan kaçmak, namuslu ve dürüst bir kadına zina iftirasında bulunmaktır” diye buyurdu.⁵

Ayetlere ve özellikle zikrettiğimiz hadislerle ilk defa bakıldığında İslam'ın sadece Müslümanların öldürülmesini yasakladığı anlaşılabilir. Bu düşünce doğru değildir. İslam sadece Müslümanların değil hukuka aykırı olarak haksız yere başka dine mensup olanların öldürülmesini de yasaklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber zimmîlerle ilgili şöyle buyuruyor: “Kim muahidî (zimmîyi) öldürecek olursa kokusu kırk yıl uzaktan duyulan cennetin kokusunu alamaz.”⁶ Konu ile ilgili Hz. Peygamber bir başka hadislerinde de “Kim zimmîlerden birisini öldürürse cennetin kokusunu alamaz.”⁷ buyurmuştur.

İslam kişilerin huzurlu, mutlu ve korkusuzca hayatlarını sürdürmelerine çok önem vermiştir. Bu yüzden yukarıda açıkladığımız gibi yaşama hakkını temel hakların başında kabul etmiştir. İslam'a göre yaşama hakkına başkası müdahale edemeyeceği gibi kişinin kendisi de müdahale edemez. İslam vücudu ve ömrü Allah'ın insana verdiği bir emanet olarak kabul etmiştir. Yaşama hakkı kişilerin en kutsal ve temel hakkıdır. Bu yüzden bir kişi yaşama hakkı bana ait bir haktır, istersem yaşamımı devam ettirir, istemez isem hayatıma son veririm yani intihar ederim diyemez. Çünkü intihar İslam'da kesinlikle haramdır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de “Kendi-

3 Bk. Maide, 5/45.

4 Buhari, İlim, 37; Müslim, Hac, 147.

5 Buhari, Vesaya, 23; Müslim, İman, 145.

6 Buhari, Sahih, Cizye, 5, Diyat, 30.

7 Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-ımmal*, cild, 4, hadis no:10928.

nizi öldürmeyin” buyuruyor.⁸ Hz. Peygamber de geçmiş milletlerden intihar eden bir kişiyi örnek verdikten sonra Allah’ın bu kişi hakkında “Kulum bana (intihar etmek suretiyle) kendini getirmekte acele etti, ben de ona cenneti haram kıldım”⁹ (buyurduğunu haber vermiştir. Hz. Peygamber intiharın haramlığı hakkında Ebu Hüreyre’den nakledildiğine göre şöyle buyuruyor:”Her kim kendini bir demir parçası ile öldürürse, demiri elinde kendi karnına saplar bir vaziyette cehennem ateşinde ebedi ve daimi olarak kalacaktır. Her kim zehir içmek suretiyle kendini öldürürse o kimse de zehirini cehennem ateşinde ebedi ve daimi olarak içecektir. Her kim bir dağdan yuvarlanarak kendini öldürürse o da cehennem ateşinde daimi ve ebedi olarak yuvarlanacaktır.”¹⁰ Özet olarak ifade etmek gerekirse İslam inanç sistemine göre canı veren Allah olduğu gibi, günü geldiğinde onu almada tek yetki ve tasarruf sahibi olan da sadece O’dur. Kişi Allah’ın verdiği hayata kendisi son veremeyeceği gibi vücudu her türlü hastalıktan ve diğer tehlikelerden koruyarak emanete riayet etmek de zorundadır. Eğer insan yiyip içtiklerine dikkat etmez, yeteri kadar uykusunu almaz, hijyen kurallarına riayet etmez, hasta olduğunda gerekli tedaviyi yaptırmazsa bunlardan dolayı da Allah nezdinde sorumludur. Ayrıca kişi bütün organlarını her türlü maddi ve manevi tehlikelerden korumak zorundadır. Kişiler hiçbir zaman herhangi bir organını ben bunlara sahip olmak ve taşımak istemiyorum, kesip atacağım diyemez. Beğensinler veya beğenmesinler kişiler organlarına sahip olmak ve korumak zorundadırlar. Bu konuda Abdullah b. Mesud’un naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “İnsanoğluna beş şeyden hesap sorulmadıkça onun ayakları kıyamet gününde Allah’ın katından bir adım öne geçemez: Ömrünü nerede tükettiğinden, gençliğini nerede harcadığından, malını nerede kazanıp nereye harcadığından ve öğrendikleriyle nasıl amel ettiğinden.”¹¹

İslam öldürmeyi haram kıldığı gibi insanın vücut bütünlüğüne yönelik her türlü yaralama, darp, işkence ve benzeri yollar ile yapılan her türlü saldırıyı da yasaklamıştır. Hz. Peygamber bir hadislerinde “Kim başkasına zarar verirse, Allah da ona zarar verir” buyurmuştur.¹² Bir başka hadislerinde de mümine zarar veren kimsenin melun olduğunu belirtmiştir.¹³ İslam, suçu ne olursa olsun kişilere yapılan fiziki işkenceyi

8 Nisa, 4/29.

9 Bk. Buhari, Cenaiz, 83, Edeb, 44,73; Müslim, İman, 175-177; Tirmizi, İman, 16, Tıp, 7; Nesai, İman, 7, 31, Cenaiz, 68; Darimi, Diyat, 10; İbn Hanbel, II, 254, 478, 488.

10 Müslim, İman, 175.

11 Tirmizi, Kıyame, 1.

12 Tirmizi, Birr, 27.

13 Bk. Tirmizi, Birr, 27.

yasaklamıştır. Hişam b. Hakem bir defasında Şam'da vergi vermemelerinden dolayı güneşin karşısında bazı kişilere, vücutlarına sıvı yağ dökülerek işkence yapıldığını görünce şöyle demiştir: "Yemin ederim ki Rasûlüllah'ın, muhakkak ki Allah, dünyada iken insanlara işkence yapanlara azap edecektir derken duydum."¹⁴ Hz. Peygamber bırakın bazı suçlardan dolayı kişilere işkence yapmayı yasaklamayı, öldürülmesi gereken düşman dahi olsa onlara işkence yapılmasını ve eziyet edilmesini yasaklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber bir seferde Müslümanların düşmanların müslâ olarak yani burunlarının, kulaklarının ve diğer organlarının kesilerek öldürüldüklerini duyunca bunu yapanlara kızmış ve bundan sonra asla böyle yapmamalarını tembih etmiştir.

Hz. Peygamber, insanların öldürülmesi veya vücut bütünlüklerine zarar verilmesini yasakladığı gibi hayvanların dahi meşru yollar dışında öldürülmesini veya kesilmesini yasaklamasının yanında bunlara kötü muamele yapılmasını da kesin olarak yasaklamıştır. Bir hadislerinde geçmiş milletlerden bir kadının kediye bağlaması, kendisi kediyeye yiyecek vermediği gibi serbest bırakmadığından dolayı kendisinin de yiyecek bulamadığı için açlıktan öldüğünü ve bu yüzden kadının cehenneme girdiğini haber vermiştir.¹⁵ Hz. Peygamber meşru yollardan hayvanlar öldürülürken veya kesilirken onlara işkence ve eziyet edilmemesini istemiştir.¹⁶ Bu yüzden olacak ki İslam alimleri eti yenen hayvanları keserken keskin bıçakla kesilmesi ve hayvanların gözlerinin kapatılması gerektiğini söylemişlerdir.

Hz. Peygamber bir sefer esnasında serçe yavrularından birisini yakalayarak anne serçeyi üzen bir sahabiye kızmış ve serçe yavrusunu serbest bıraktırmıştır.¹⁷ Yine aynı seferde karınca yuvasını yakan sahabiye de yaptığından yanlış olduğu konusunda uyarmıştır.¹⁸ Hz. Peygamber, hayvanları meşru olmayan yollarla öldürmeyi ve onlara işkence yapmayı yasaklamanın ötesinde hayvanlara iyi davranmayı, onları aç ve susuz bırakmamayı tavsiye etmiştir. Nitekim susuz kalmış bir köpeğe su veren bir kişinin kazandığı sevap ile ilgili Hz. Peygamber Ebu Hüreyre'den nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Bir kişi bir ara yolda yürürken susuzluğu arttı. Orada bir kuyu buldu ve hemen o kuyuya inip suyundan içti. Kuyudan çıktığında susuzluktan dilini çıkarıp soluyan ve yaş toprağı yalayan bir köpek gördü. Adam, yemin olsun ki bana

14 Müslim, *Birr*, 117.

15 Bk. Buhari, *Enbiya*, 54, *Bed'ü'l-halk*, 16; Müslim, *Birr*, 135, *Tövbe*, 25.

16 Bk. Müslim, *Sayd*, 57; Ebu Davud, *Edahi*, 11; Tirmizi, *Diyat*, 14, *Dahaya*, 22, 26, 27.

17 Bk. Ebu Davud, *Cihad*, 112, *Edeb*, 164; Nesai, *Sayd*, 38; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 404, 423.

18 Bk. Tac, V, 19.

ulaşan susuzluğun benzeri köpeğe de ulaşmıştır dedi. Kuyuya indi ve ayakkabısının içine su doldurdu. Sonra kuyudan çıkarmak için ayakkabısını ağızıyla tuttu, onu dışarı çıkarıp köpeği suladı. Bundan dolayı Allah o kula mükafat verdi ve onun günahlarını bağışladı. Orada bulunan sahabiler ey Allah'ın Rasûlü! Hayvanları sulamakta bize ecir var mıdır? dediler. Allah Rasûlü, (Evet kendisinde hayat olan) her yaş ciğeri sulamakta (yani insan olsun hayvan olsun her canlıyı sulamakta) ecir vardır, dedi.”¹⁹

İslam fiziki işkenceyi yasakladığı gibi kişileri herhangi bir şekilde korkutarak psikolojilerinin bozulmasına vesile olacak davranışları da yasaklamıştır. Hz. Peygamber bir hadislerinde “Bir kişi bir demir parçasını kardeşine doğrultarak korkutursa melekler (korkutulan kişi) baba ve anne bir kardeşi de olsa o demir parçasını bırakmaya kadar lanet eder”²⁰ buyurmuştur. Bir başka hadislerinde de “Kardeşlerinize silahı doğrultmayınız, sizden birisi bilemez belki şeytan tetiği çeker, kendisi de cehennemine girer”²¹ buyurmuştur.

b. Mal Varlığı Hakları

Bireylerin sahip oldukları ve parasal değeri olan maddi haklara mal varlığı hakkı denir. Mal varlığı hakları, bir kişinin para ile ölçülebilen pozitif haklarının yanında negatif yani borçlarını da kapsar. O bakımdan, zengin olsun fakir olsun her bireyin az veya çok mal varlığı vardır. Mal varlığı kapsamına menkul (taşınır) ve gayrimenkul (taşınmaz) maddi mallar girdiği gibi marka, telif hakkı, patent gibi maddi olmayan ve fakat parasal değeri olan mallar da girer. İnsanlar fitraten mal, mülk ve servet edinmeye meyilli olarak yaratılmışlardır. Fitraten sahip olunan bu duygu özel mülkiyetin temelini oluşturur. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde insanların mal ve servet edinmeye meyilli olarak yaratıldıkları açıklanmıştır.²² İnsanların fitrattan gelen bu meyillerini meşru kabul eden İslam, bireylerin mal sahibi olabileceklerini yani özel mülkiyet haklarını kabul etmiştir. İslam, herkesten bu dünyada çalışarak meşru yoldan geçimini temin etmesini istemiştir.²³ Kur'an-ı Kerim'e göre, herkes çalışmasının karşılığını almalıdır.²⁴ Hz. Peygamber de çeşitli hadislerinde başta ticaret olmak

19 Buhari, Edeb, 27, Mezalim, 23; Müslim, Selam, 153; Ebu Davud, Cihad, 44; İmam Malik, *Muvatta*, Sıfatu'n-nebi, 23; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 375, 517.

20 Müslim, Birr, 125.

21 Müslim, Birr, 126.

22 Örnek için bk., Al-i İmran, 3/14; Fecr, 89/20.

23 Bk. Kasas, 28/77.

24 Necm, 53/39.

üzere mülk edinme yollarına başvurarak, kişilerin meşru yollardan mal ve servet sahibi olmalarını tavsiye etmiştir. İslam, kişilerin mal sahibi olabilmelerini yukarıda belirttiğimiz gibi doğuştan gelen temel haklarından birisi olarak kabul etmiştir. O bakımdan İslam, mülk edinebilme hakkını zaruriyyat yani din ve dünya ile alakalı maslahatların yerine getirilebilmesi için korunması gereken değerlerden (makasidü'ş-şeriadan) birisi olarak kabul etmiştir. Bir ülkede, zaruriyattan birisi olan mülkiyet hakkı tanınmaz ve dolayısıyla bireylerin bu hakka dayanarak malları mülkleri olmazsa hayat düzeni bozulur ve toplumda kaos oluşur. Mal ve mülk edinmeyi temel haklardan birisi kabul eden İslam mülkiyet hakkına yapılacak olan her türlü saldırı ve tecavüzü yasaklamıştır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyiniz. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin"²⁵ buyurarak, kişilerin özel mülkiyetlerine ait malları hukuka ve ahlaka aykırı yollarla yememelerini; insanların haklarına saygılı olmalarını istemiştir. Yine Kur'an-ı Kerim, herkesi haksız yere insanların mallarını yememeleri hususunda uyararak²⁶ mülkiyet hakkına tecavüzü kesin olarak yasaklamıştır. Ayrıca, hırsızlık²⁷, gasp²⁸ yol kesme ve başkalarının malını telef etme gibi haksız fiiller nedeni ile insanların mallarına verilebilecek her türlü zararı yasaklamıştır.

İslam'da ilke olarak ihkak-ı hak yani kişinin güç kullanarak kendi hakkını kendisinin koruması hakkı yoktur. Bir başka ifade ile haksızlığa uğrayan kişi hakkını bizzat kendisi güç kullanarak, almaya kalkışamaz; yetkili ve görevli mercilere başvurarak hakkını elde etmeye çalışabilir. Ancak, devlet gücünün müdahalesinin o anda sağlanmasının imkansız veya zor olması, yahut ta kişilerin darda kalması gibi bazı istisnai durumlarda kişiler kendi haklarını kendileri koruyabilirler. Bu haklar, yaşama ve vücut bütünlüğü ile ilgili olabileceği gibi mali haklar ve manevi haklar da olabilir. İhkak-ı hak yoluyla meşru yoldan hakları korumanın en tipik örneği meşru müdafaa halidir. Türk Ceza Kanununun 25. maddesinde de ifade edildiği gibi meşru müdafaa (haklı savunma) söz edebilmek için; a. Kişinin veya üçüncü kişinin şahsına ve hakkına yönelik hukuka aykırı bir saldırı olmalı, b. Bu saldırı halen devam ediyor olmalı, c. Savunma ile saldırı arasında bir denge olmalı.

25 Bakara, 2/188.

26 Nisa, 4/29, 161.

27 Maide, 5/38.

28 Bakara, 2/188, Nisa 4/29.

Meşru müdafaa'nın dışında kap kaç olayı gibi devlet kuvvetlerinin müdahalesinin o an için sağlanmadığı ve mağdurun kendisinin de güç kullanmadığı zaman hakkının kaybolmasının çok büyük ihtimal dâhilinde olduğu durumlarda da ihkak-ı hakkı İslam tecviz etmiştir. Hz. Peygamberin mealini vereceğimiz aşağıdaki bazı hadisleri İslam'ın bazı istisnai durumlarda güç kullanarak mali hakları korumayı meşru kabul ettiğinin en açık örnektir. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "Her kim malı uğruna öldürülürse şehittir"²⁹ Abdullah bin Amr'dan nakledilen bu hadisin hasen olduğu söylenmiştir. Bazı ilim adamları kişinin nefsinin ve malını müdafaa uğruna savaşmasına ruhsat vermişlerdir. Abdullah b. Mübarek "iki dirhem dahi olsa kişi malı için savaşır" demiştir. Bu hadis ayrıca, Hz. Ali, Said b. Zeyid, Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas ve Cabir b. Abdullah tariki ile nakledilmiştir.³⁰

Said b. Zeyid'in naklettiği hadiste; "Kim malı uğruna öldürülürse şehittir. Her kim canı uğruna öldürülürse şehittir. Ve her kim dini uğruna öldürülürse şehittir".³¹ buyurulmuştur.

Konuyla alakalı Ebu Hüreyre'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "Her kimin malı zorla alınmak istenir de o kişi (karşı koyarak) öldürülürse şehittir"³² Bir defasında, Hz. Peygamber'e bir adam geldi: Ey Allah'ın Resulü bir adam gelerek zorla malımı almayı istese ne buyurursun dedi. Hz. Peygamber, ona malını verme dedi. Peki, benimle vuruşursa (mukadele ederse) ne dersin dedi. Hz. Peygamber, sen de onunla vuruş (ona karşı güç kullan) dedi. Ya beni öldürürse buna ne dersin dedi. Hz. Peygamber: o halde şehit olursun dedi. Ya ben onu öldürürsem bu konuda ne düşünürsün dedi. Hz. Peygamber, o cehennemde olur dedi.³³ Dikkat edilirse bu son hadis, hem meşru müdafaa ve kap kaç olayı gibi bazı istisnai durumlarda mala yönelik yapılan saldırılarda ihkak-ı hak yoluna başvurma'nın meşru olduğuna, hem de mülkiyet hakkı uğruna öldürülmenin şehitlik olacağına işaret etmektedir. Hz. Peygamber bu hadisinde gayet açık bir şekilde mülkiyet hakkının, gerektiğinde uğruna ölünebilecek ve gerektiğinde başkasını öldürebilecek derecede çok önemli bir değer olduğunu ifade etmiştir.

İslam hukuku (fıkıh) kitaplarında ukubat (ceza hukuku) bölümlerinde kişilerin mülkiyet haklarına saldırı ve tecavüz durumlarında ne tür ceza verileceği ve verilen zararların nasıl tazmin edileceği ile alakalı çok geniş malumat vardır. Bütün İslam

29 Buhari, Mezalim, 33, Müslim, İman, 225, 226; Ebu Davud, Sünnet, 29, Tirmizi, Diyat, 21.

30 Bk.Tirmizi, Diyat, 21.

31 Tirmizi, Diyat, 21.

32 İbn Mace, Hudud, 21; Tirmizi, Hudud, 21.

33 Müslim, İman, 225.

hukukçuları hırsızlık, gasp, yol kesme, yağma gibi mala yönelik saldırı ve tecavüzlerde kişilerin cezalandırılması ve ödeyecekleri tazminat konusunda fikir birliği içinde olmuşlardır. Konumuza dahil olmadığı için mala yönelik hangi suçlar var ve bu suçlara verilecek cezalar hususunu burada incelemeyeceğiz.

İslam, bireylerin mülkiyet haklarına yönelik haksız fiiller sonucunda verilen dünyevi cezalar ve ödettirilecek tazminat yanında ahirette de mala yönelik tecavüz ve saldırıların cezalandırılacağını öngörmüştür.

Yüce Allah başkalarının canlarına ve mallarına yönelik saldırı ve tecavüzde bulunarak zulmedenler ile ilgili şöyle buyuruyor: “(Rasûlüm) sakın Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma, ancak Allah onları (cezalandırmayı) korkudan gözlemin dışarı fırladığı güne erteliyor.”³⁴

Hz. Peygamber haksız yere başkasının taşınmazına el koyan ile ilgili şöyle buyuruyor: “Her kim hakkı olmaksızın bir karış yer alır ise kıyamet gününde (o yer) yedi kat yerin dibinden boynuna dolacaktır.”³⁵

Hz. Peygamber bir başka hadislerinde de: “Zulümden (mala ve cana haksızlıktan) sakınınız. Çünkü zulüm kıyamette, karanlıklardır (Karanlıklara vesile olacaktır).”³⁶

İbn Ömer’den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Müslüman müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez (can ve malına haksızlık yapmaz) ve zulme teslim de edemez”³⁷

Hz. Peygamber bir başka hadislerinde şöyle buyuruyor: “Kıyamette haklar muhakkak sahibine verilecektir. Şöyle ki boynuzsuz koyunun boynuzlu koçtan kısası (hakkı) alınacaktır.”³⁸

2. Manevi Haklar

Yukarıda belirttiğimiz gibi insan sadece et ve kemikten yani maddi varlıktan ibaret değildir. İnsanın en az bunun kadar önemli olan ve yüce Allah tarafından bahşedilen ruhu yani manevi cephesi de vardır. İnsan bu iki yapının toplamından ibaret bir canlıdır. Maddi varlığının yanında manevi varlığa da sahip olduğundan kişiler sade-

34 İbrahim, 14/42.

35 Müslim, Müsakat, 138, 137, 139-142; Tirmizi, Diyat, 21; Buhari Bed’ül Halk, 2.

36 Müslim, Birr, 56-57; Darimi, Siyer, 72; İbn Hanbel, II/92, 106, 137, 138, 156, 159.

37 Buhari, Mezalim, 3, İkraah, 7; Müslim, Birr, 58; Ebu Davud, Edeb 38; Tirmizi, Hudud 3; İbn Hanbel, II/91, IV/104.

38 Müslim, Birr, 60; Tirmizi, Kıyamet 2; İbn Hanbel, II/235, 301, 323, 411.

ce bedenlerine ve mallarına verilen hukuka ve ahlaka aykırı saldırıdan rahatsız olup zarar görmezler. Bunun yanında kişiler şereflerine, onurlarına, haysiyetlerine yönelik fiili, yazılı, sözlü ve benzeri yollarla küçük düşürücü, aşağılayıcı maddi ve/veya manevi saldırılardan da rahatsız olup zarar görebilirler. İşte bu yüzden kişilerin huzur içinde yaşamalarına zarar veren, onları toplumda küçük düşüren ve dolayısı ile psikolojilerini bozan sözlü ve/veya yazılı saldırılar hukuka aykırı kabul edilmiş ve müeyyideye tabi tutulmuştur. Örneğin, Türk pozitif hukukunda isim, resim, ses, onur ve saygınlık özel hayatın dokunulmazlığı hukuk tarafından korunan manevi haklardan kabul edilmiştir. İslam'da kişilerin ruh dünyalarına zarar veren ve psikolojilerini olumsuz yönde etkileyen her davranış ve söz kul hakkı ihlali kabul edilmiştir. Bunlardan bir kısmı hukuk tarafından yasaklanmıştır. Ancak insanları psikolojik yönden rahatsız eden söz ve davranışlar sadece hukuk tarafından yasaklanmalardan ibaret değildir. Mesela gıybet, iftira, teccüs, kin, kovuculuk, haset ve kötü zan gibi bazı hususlar esas itibariyle hukuki açıdan suç olmamakla birlikte insanları rahatsız ettiği ve incittiği için İslam'da kul hakkı ihlali kabul edilerek yasaklanmıştır. Ancak gıybet, iftira, teccüs, kovuculuk, haset ve kötü zan gibi konularda da aşırılığa gidip kişiler maddi ve/veya manevi yönden ciddi zarar görürlerse bu şekildeki ahlak dışı davranışlar vasıtasıyla da hukuki açıdan suç işlenebilir.

Manevi kul hakkı ihlallerine örnek olması bakımından biz burada sadece gıybet, iftira, teccüs ve kötü zan konusunda ayet ve hadislerin ışığında kısa kısa bilgi vereceğiz.

a. Gıybet: Bir kişinin duyduğunda hoşlanmayacağı, psikolojik olarak rahatsız olacağı şeylerin arkasından konuşulması anlamına gelen gıybet her zaman hukuki açıdan suç teşkil etmese dahi İslam ahlakçıları tarafından daima ahlak dışı bir davranış kabul edilmiştir. Hz. Peygamber bir hadislerinde gıybete şöyle açıklamıştır. Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, bir defasında sahabilerine gıybet nedir? biliyor musunuz diye sorduğunda orada bulunanlar Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber gıybet kardeşinizin hoşlanmayacağı bir şeyle onu anmanızdır buyurdu. Orada bulunanlardan birisi ya söylediklerimiz o adamda varsa buna ne buyurursunuz diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, söylediğin onda varsa gıybet ettin demektir, onda yoksa iftira etmiş olursun dedi.³⁹ İslam ahlakçıları tarafından afetü'l-lisan (sözlü kötülük) olarak kabul edilen gıybet ile alakalı Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyruluyor: "... biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin (gıybetini yapmasın). Biriniz kardeşinizin ölü etini yemekten hoşlanır mı?

39 Müslim, Birr, 70.

Elbette çirkin görürsünüz. Allah'tan korkunuz. Allah tövbeleri çok kabul eden ve çok merhamet sahibi olandır.”⁴⁰ Hz. Peygamber de birçok hadislerinde gıybetin haram olduğunu, müminlerin gıybet yapmaktan sakınmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Bu konudaki hadislerden bazıları şöyledir:

Hz. Aişe anlatıyor: Ben bir defasında Safiye'nin (Hz. Peygamber'in hanımlarından biri) boyunun kısalığını kastederek (şu bücür) Safiye sana yeter dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber "öyle bir söz söyledin ki, deniz suyuna katılsa onu dahi kirletir" dedi.⁴¹

Enes b. Malik'ten nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ben Miraçta iken bakırdan tırnakları olan bir kavme uğradım. Onlar yüzlerini ve göğüslerini tırmıyorlardı. Bunların kimler olduğunu Cebrail'e sordum. Cebrail, bunlar insanların etlerini yiyenler (insanların gıybetlerini yapanlar) ve namuslarına hakaret edenlerdir diye cevap verdi."⁴²

Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim ve hadislerde gıybet kesin bir dille yasaklanmıştır. İslam ahlakçıları da gıybete toplumsal bir hastalık kabul etmiş ve gıybet edenlerin psikolojik tedavi görmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴³ Dikkat edilirse gıybetin haram sayılmasına sebep olan husus, gıyapta söylenen sözlerin hakkında konuşulan kişiyi duyduğunda rahatsız etmesi ve üzücü mahiyette olmasıdır. Bunun mefhumu muhalifinden duyduklarında kişilerin hoşlarına giden veya en azından onları rahatsız etmeyen sözlerin gıybet kapsamına girmeyeceğini anlıyoruz. Şu halde gıybetten söz edebilmek için kişilerin arkadan yapılan konuşmalardan rahatsız olmaları, üzülmeleri, incinmeleri, huzursuz olmaları gerekir. Böyle bir sözlü davranışın ise kişilerin toplum içindeki sosyal statülerine zarar verebileceği gibi aynı zamanda manevi şahsiyetlerine yönelik saldırı veya en azından saygısızlık olacağı gayet açıktır. Hatta gıyapta yapılan konuşmaların konusu kişilerin mahrem sayılacak özel hayatları ile ilgili ise hukuki açıdan suç dahi teşkil edebilir.

Mahiyeti ne olursa olsun duyduklarında kişileri rahatsız edip üzen, psikolojilerini olumsuz yönde etkileyen, şeref ve onurlarını zedeleyen her türlü gıybet kul hakkı/insan hakkı ihlalidir. Gıybet bir çeşit özel hayatın gizliliğinin ihlali mahiyetinde ahlak dışı bir davranıştır. Bu açıdan meseleye bakıldığında hukuki müeyyidesi de

40 Hucurat, 49/12.

41 Ebu Davud, Edeb, 35; Tirmizi, Kıyame, 51; İbn Hanbel, *Müsned*, VI,189.

42 Ebu Davud, Edeb, 35; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 224.

43 Bk. Çağrı, Mustafa, *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşamın Ansiklopedisi*, gıybet maddesi.

söz konusu edilebilir. Gıybetin dünyevi bir müeyyidesi olmasa dahi İslami açıdan uhrevi bir yaptırımı olduğu kesindir.

b. İftira: Haksız ve mesnetsiz olarak birini suçlamak anlamına gelen iftira dinî ve ahlaki açıdan yasaklandığı gibi şartları mevcut olduğunda hukuki yönden de müeyyidesi olan bir suçtur. Bir başka ifade ile bazı alanlarda iftira hukuki açıdan suç olmasına karşılık, hukuki bir müeyyidesi olmasa dahi bir kısım haksız yere suçlamalar (iftira) ise dinî ve ahlaki açıdan hoş kabul edilmemiştir. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde haksız yere suçlama "iftira", "ifk", "kazf" ve "remy" tabirleri ile ifade edilmiştir.

İslam inanç sistemine göre yüce Allah'ın dışında yaratıcı olmadığından Kur'an-ı Kerim'de şirk en büyük iftira olarak nitelenmiştir.⁴⁴ Yine Kur'an-ı Kerim'de müşriklerin Kur'an-ı Kerim'in, Hz. Peygamber tarafından uydurulduğu şeklindeki iddiaları da iftira olarak ifade edilmiştir.⁴⁵ Bir müslümanın bir başka müslümана yapabileceği en büyük iftira, kâfir olmadığı halde onu kâfirlikle itham etmesidir. Allah Resulü bu şekildeki çirkin suçlamanın o kişiyi öldürmeye denk bir günah olduğunu belirtmiştir.⁴⁶ Bunların dışında iftira deyince İslam'ın iffet, namus ve ailenin kutsallığına verdiği önemden dolayı akla gelen en önemli iftira türü zina iftirasıdır. Yüce Allah bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: "Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar, ancak bundan sonra tövbe edip ıslah olanlar müstesnadır. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir"⁴⁷ İslam'da sadece söz konusu alandaki iftiralar değil bunların dışında insanların manevi şahsiyetlerine yönelik her türlü iftira ve bühtan da yasaklanmıştır. Çünkü konusu ne olursa olsun haksız suçlamalardan kişilerin olumsuz olarak etkilenmemeleri mümkün değildir. İftira bir anlamda kişilerin çok değerli varlıkları olan haysiyetleri, şerefleri ve onurlarına yapılan haksız bir saldırıdır. O bakımdan hukuki açıdan müeyyidesi olsun veya olmasın atılan iftiralar kişileri yıprattığı, rencide ettiği, tezyif ettiği, toplumda küçük düşürdüğü, şeref ve haysiyetlerine zarar verdiği için kul hakkı/insan hakkı ihlalidir. İslam inanç sistemine göre şayet müfteri iftira ettiği kişiden helallik almazsa bu dünyada bir müeyyide ile karşılaşmasa dahi öbür dünyada mutlaka karşılığını görecektir.

Namuslu ve dürüst insanları lekelediği, toplumsal huzuru bozduğu ve hatta kamu

44 Bk. Nisa, 4/48.

45 Bk. Yunus, 10/38, Furkan, 25/4, Hud 11/13.

46 Bk. Buhari, Edeb, 44: Tirmizi, İman, 16.

47 Nur, 24/4-5.

düzenini tehdit ettiği için İslam müfterilerin iftirasından korunmak için bazı tedbirler almıştır. Hz. Peygamber bir hadislerinde “kişinin her işittiğini söylemesi ona günah olarak yeter.”⁴⁸ buyurarak, konuşulanların doğru olduğu araştırılmadan başka yerde söylenmemesini istemiştir. Yüce Allah da Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyuruyor “Ey iman edenler eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de, sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”⁴⁹

Tecessüs: Başkalarının bilip bilmemesi açısından gizli, özel ve kamuya açık olmak üzere kişilerin üç çeşit yaşam alanı vardır. Gizli hayat alanı, kişilerin sadece kendilerinin bildiği, başkalarının ise bilmediği veya bilmelerini istemedikleri yaşam alanıdır. Kişilerin bu tür hayat alanı ile ilgili bilgiler ilke olarak kendilerine ait olup başkalarına kapalıdır. Ancak hastalık gibi zaruri durumlarında hayatlarının bu alanları ile ilgili başkaları bilgi sahibi olabilirler. Kişilerin hayatlarının bazı alanları vardır ki, o konularda kendisinin dışında eşi, çocukları, anne-babaları ve çok yakın arkadaşları bilgi sahibi olabilirler. Bu alanlarda başkalarının bilgi sahibi olmaları ise yasaktır. Kişilerin kamuya açık olan hayat alanları hakkında ise herkesin bilgi sahibi olma hakkı vardır.

Konumuzu teşkil eden tecessüs, kişilerin gizli hayat alanı ile özel hayat alanlarını ilgilendiren konularda gizli kalmasını istedikleri hususları öğrenmek için gayret göstermektir. Tecessüsten söz edebilmek için gizli ve özel hayat alanı ile ilgili hususları öğrenmeye çalışmak yeterli olup öğrenilen bilgileri deşifre ve teşhir etmek şart değildir. Örneğin günümüzde çok gündemde olan yasa dışı yollardan kişilerin telefon konuşmalarını dinlemek, özel dosyalarını karıştırmak, özel mektuplarını açmak, sadece karı kocanın bilmesi gereken şeyleri yasa dışı yollardan öğrenmek veya görüntüsünü almak, iki kişi fısıldayarak konuşurken kulak veya cihazla dinlemek tecessüse örneklerdir.

Kur’an-ı Kerim ayetleri ve hadisler insanların gizli ve özel yaşam alanları ile ilgili konularda yasa dışı yollarla bilgi edinmeyi ve edinilen bilgileri yaymayı yasaklamıştır. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler ... birbirinizin kusurunu araştırmayın...”⁵⁰ buyurarak, başkalarının gizli taraflarını araştırmayı yasaklamıştır. Hz. Peygamber de bir hadislerinde “bir kişi Müslüman kardeşinin ayıbını araştırır ise Allah da onun ayıbı araştırır (gizli tarafını ortaya koyar) ve evinin içinde olsa bile

48 Ebu Davud, Edep. 80.

49 Hucurat, 49/6.

50 Hucurat, 49/12.

onu rezil eder.”⁵¹ buyurmuştur. Ebu Hüreyre’den nakledilen bir başka hadislerinde Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “... başkalarının konuşmalarını dinlemeyin ve teccüstü bulunmayın...”⁵² Hz. Peygamber, başkalarının özel ve gizli hayat alanlarının araştırılmasını yasakladığı gibi başkalarının gizli ve özel hayat alanları ile ilgili bilgi sahibi olunmuşsa bunun da açıklanmamasını tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyuruyor: “Kim bir müminin bir ayıbını (gizli kalmasını istediği şeyi) örterse Allah da kıyamet günü onun bir ayıbını örter.”⁵³ İnsanların gizli ve özel hayatları ile ilgili bilgiler şantaj yaparak, maddi ve/veya manevi çıkar sağlamak amacıyla toplanabileceği gibi kişileri rezil etmek, toplumda küçük düşürmek ve benzeri amaçlarla da toplanabilir. Söz konusu alandaki bilgiler sözlü ve/veya yazılı basın yoluyla teşhir edilebileceği gibi, teşhir edilmeksizin merak için toplanmış da olabilir.

Gizli ve özel hayat alanları kişilerin başkalarına kapalı, mahrem ve dokunulmaz yönleridir. O bakımdan çıkar sağlama amacı ile olsun veya olmasın, teşhir edilsin veya edilmesin kişilerin gizli ve özel hayat alanları hakkında yasa dışı yollarla bilgi sahibi olmak insan/kul hakkı ihlalidir. Hukuk tarafından koruma altına alınsın veya alınmasın kişilerin manevi şahsiyetlerini inciten, psikolojilerini bozan, onları üzen, rencide eden, toplumda küçük düşüren gizli ve özel hayat alanına yönelik her türlü müdahale dinî ve ahlaki açıdan kul/insan hakkı ihlalidir. İslam inanç sistemine göre kul hakkını ihlal edenler, haklarını ihlal ettikleri kişiler ile helallesmedikleri takdirde bu dünyada cezasını çekmeseler dahi bu yaptıklarının öbür dünyada karşılığını göreceklerdir.

c. Suizan (Kötü Zan): İnsanlar hakkında kötü düşünmek, kesin bilgi sahibi olmadan olumsuz kanaat sahibi olmak anlamına gelen suizan İslami açıdan kötü bir huy kabul edilmiştir.

Kötü zannın iyi bir huy olmadığı ile ilgili Yüce Allah şöyle buyuruyor: “Ey inananlar zannın birçoğundan sakınınız, çünkü zannın bir kısmı günahtır...”⁵⁴ Hz. Peygamber de bir hadislerinde “zandan sakınınız çünkü zan sözün en yalanıdır.”⁵⁵ buyurarak, insanlar hakkında kişilerin kötü zanda bulunmalarını yasaklamıştır. Kötü zan, hakkında olumsuz kanatta bulunulanları tahkir ettiği, onların haysiyet ve şereflerine zarar verdiği için İslam’da haram kılınmıştır. Ancak İslam alimleri bir kişi hakkında

51 Tirmizi, Birr, 83.

52 Müslim, Birr, 28, 30.

53 Buhari, Mezalim, 3; Müslim, Birr, 72.

54 Hucurat, 49/12.

55 Müslim, Birr, 28.

içte duyulan duyguların değil, kabul edilip açığa vurulan olumsuz kanaatlerin suizan olduğunu söylemişlerdir.

Başkaları hakkında iyice araştırılarak doğruluğu test edilmeden fikir beyan etmek yani kötü kanaat sahibi olmak muhataplarını en azından rahatsız edip üzdüğü için apaçık bir kul hakkı/insan hakkı ihlalidir.

Gıybet edilen kimsenin yapılan gıybetten, iftiraya uğrayanın atılan töhmetlerden, hakkında teccüssüte bulunulmanın bu kötü davranıştan, hakkında kötü zanda bulunulmasının kötü zandan ruhi yönden etkilenmemesi mümkün değildir. Durum böyle olunca ahlak dışı ve İslam'a aykırı söz konusu alanlarda söz ve davranışlarının sergileyenlerin kul haklarını ihlal ettikleri gayet açıktır. İslam ahlakçılarının hepsi kişilere zarar verdiği, onların manevi kişiliklerine saldırı veya en azından saygısızlık gösterildiği, toplumsal huzur ve barışı bozduğu için gıybet, iftira, teccüss, kötü zan (suizan) haset, kin gibi ahlak dışı davranışları yasaklamıştır. Saydığımız bu kötü davranışlar muhataplarına zarar verdiği gibi topluma da birçok yönden zarar verebilir. Bunlar özellikle insanlar arasındaki sevgi ve saygıyı azaltma veya yok etmenin ötesinde kardeşlik ve birlik duygusuna zarar veren toplumsal huzur ve barışı zedeleyen, dolayısı ile cemiyetin zayıflamasına hatta parçalanmasına vesile olacak hususlardır. Bir başka ifade ile bunların her biri bir virüstür. Bu virüsler kişilere bulaşır ise çoğu zaman kendilerini, muhataplarını perişan etmekle kalmaz, yayılarak herkese zarar verebilir.

Sonuç: Varlıkların en şerefli ve en mükemmeli olarak yaratılan insanoğlunun maddi ve/veya manevi varlıkları ile ilgili doğuştan ve/veya sonradan kazandıkları bir takım hakları vardır. Bireylerin bedenleri ve mal varlıkları üzerindeki hakları maddi haklarını, kişilikleri, ahlaki ve inanç değerleriyle ilgili hakları da manevi haklarını teşkil eder. Maddi haklar genelde hukuk sistemleri tarafından koruma altına alınmasına ve ihlal edildiğinde bir takım cezai ve hukuki sorumluluğu gerektirmesine karşılık sınırları ve kapsamı çok geniş olduğundan manevi hakların tamamının her toplumda hukuk tarafından koruma altına alındığı söylenemez. İslam inanç sistemi ise insanların canları, malları, kişilikleri, ahlaki ve dinî değerleri ile alakalı her türlü varlıklarını kutsal kabul edip kul hakkı kapsamına almıştır. Hatta yukarıda açıkladığımız gibi İslam, kişilerin başta anne babaları, çocukları, akrabaları ve komşuları olmak üzere diğer insanlara karşı bir takım görevlerinin olduğunu, üzerlerine düşen görevlerini yerine getirmedikleri takdirde kul hakkını ihlal etmiş olacaklarını kabul etmiştir. Bu haklardan bir kısmı İslam Hukuku'nun, tamamı ise İslam inanç sisteminin himayesi altındadır.